

ШЗ7

Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова

Шевчук Зінаїда Миколаївна

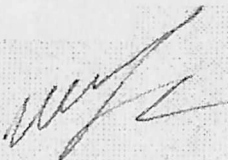
УДК [159.9:37]:37.015.312-053.6

**ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ЧИННИКИ
РОЗВИТКУ ДУХОВНОГО ПОТЕНЦІАЛУ В ЮНАЦЬКОМУ ВІСІ**

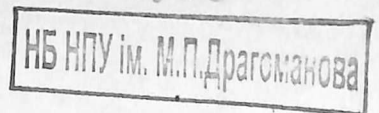
19.00.07 – педагогічна та вікова психологія

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата психологічних наук

Київ – 2013

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі практичної психології Запорізького національного університету, Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України.

Науковий керівник: доктор психологічних наук, професор
ШЕВЧЕНКО Наталія Федорівна,
Запорізький національний університет,
завідувач кафедри педагогіки та
психології освітньої діяльності;

Офіційні опоненти: доктор психологічних наук, професор
Помиткін Едуард Олександрович,
Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих
НАПН України, завідувач відділу педагогічної
психології і психології праці;

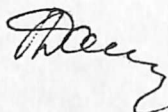
кандидат психологічних наук,
старший науковий співробітник
Пенькова Олена Іванівна,
Інститут психології імені Г.С.Костюка НАПН України,
лабораторія особистості імені Г.Р. Чамати
провідний науковий співробітник.

Захист відбудеться 20 березня 2013 року о 13.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.10 у Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розіслано «18» лютого 2013 року

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

— Л. В. Долинська

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Період нестабільності і кризи у житті нашої країни позначається на рівні духовності українського суспільства, який значною мірою визначається відсутністю в державі та суспільстві згоди в оцінці головних цінностей, на яких потрібно виховувати молодь. Руйнуються старі цінності і традиції, духовні цінності опинилися на узбіччі суспільного буття. За цих умов особливого значення набуває проблема духовного розвитку молодого покоління, а перед освітою ставиться пріоритетне завдання – виховання цілісної, всебічно розвиненої, духовно-моральної особистості.

Теоретичний аналіз наукової літератури з проблеми духовності та духовного потенціалу особистості показав, що в межах педагогіки та вікової психології більшість учених ставить акцент на розвитку духовної сфери молоді, оскільки саме вона зумовлює спрямованість особистості на духовні цінності та самовдосконалення (І.Д. Бех, І.С. Булах, С.Д. Максименко, В.П. Москалець, Е.О. Помиткін, М.В. Савчин). Духовно розвинена особистість має більш сталі та високі пріоритети життя, смисли та цінності, така особистість прагне до творчості, стає особистісно зрілою (В.П. Андрущенко, М.Й. Боришевський, Н.В. Гузій, О.І. Пенькова, О.П. Колісник, В.Г. Кремень, О.М. Олексюк).

У педагогіці та психології відкритою залишається проблема розвитку духовного потенціалу особистості, зокрема юнацького віку. На думку відомих педагогів і психологів сучасності В.П. Андрущенко, І.Д. Беґа, В.Г. Кременя, А.В. Мудрика, А.І. Корецької, О.М. Олексюк, М.Л. Воронцова, І.М. Іллічової, Е.О. Помиткіна, М.В. Савчина саме освіта покликана сприяти формуванню духовного потенціалу нації, духовному розвитку кожного члена суспільства.

Можливість розвитку духовного потенціалу особистості в юнацькому віці обумовлена психологічними особливостями цього періоду. У дослідженнях Б.Г. Ананьєва, С.І. Архангельського, І.Д. Беґа, І.С. Кона, О.М. Олексюк, Е.О. Помиткіна, С.О. Ставицької юнацький вік визначається сенситивним періодом для формування та розвитку духовних цінностей.

У переліку проблем духовного розвитку особистості виявлення психолого-педагогічних чинників розвитку духовного потенціалу в юнацькому віці є ключовим, але й дотепер немає єдиної думки щодо їх визначення. Базовим у переліку психологічних чинників розвитку духовного потенціалу є осмисленість життя (В. Франкл). Більшість науковців пов'язують психологічні чинники розвитку духовного потенціалу з гармонійністю, душевною рівновагою, творчістю, духовними цінностями, духовністю, ставленням до інших, здатністю до самореалізації (Г.С. Абрамова, О.Г. Асмолов, Е.О. Помиткін, С.О. Ставицька, Н.Ф. Шевченко). В якості педагогічних чинників розвитку духовного потенціалу виділяють виховання в сім'ї, у навчальних закладах, вплив

соціального середовища на особистість (Г.О. Балл, І.Д. Бех, С.Д. Максименко). Однак, системного цілеспрямованого вивчення психолого-педагогічних чинників розвитку духовного потенціалу юнаків не проводилось, тоді як визначення їх сприятиме, на нашу думку, більш глибокому розумінню процесу розвитку духовного потенціалу та створенню сприятливого навчально-виховного впливу і умов його активізації в юнацькому віці.

Отже, соціальна значущість та недостатнє наукове вивчення проблеми розвитку духовного потенціалу в юнацькому віці обумовили вибір теми дисертаційного дослідження «Психолого-педагогічні чинники розвитку духовного потенціалу в юнацькому віці».

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана відповідно до плану наукових досліджень кафедри практичної психології Запорізького національного університету за напрямом «Психологічне забезпечення розвитку особистості в освітньому просторі» (державний реєстраційний номер 0111U000108). Тему затверджено науково-технічною радою Запорізького національного університету (протокол №3 від 19.02.2009 р.) та узгоджено Міжвідомчою Радою з координації наукових досліджень у галузі педагогіки та психології НАПН України (протокол № 8 від 22.12.2009 р.).

Мета дослідження полягає у теоретичному обґрунтуванні та емпіричному вивченні психолого-педагогічних чинників розвитку духовного потенціалу в юнацькому віці, розробці та впровадженні психолого-педагогічного супроводу процесу розвитку духовного потенціалу особистості в період юності.

Завдання дослідження визначені відповідно до поставленої мети:

- 1) здійснити міждисциплінарний теоретичний аналіз наукових підходів до вивчення проблеми розвитку духовного потенціалу особистості юнацького віку;
- 2) виявити особливості розвитку духовного потенціалу в юнацькому віці;
- 3) визначити психологічні та педагогічні чинники розвитку духовного потенціалу юнаків та встановити зв'язок між виявленими чинниками та рівнем розвитку їхнього духовного потенціалу;
- 4) обґрунтувати, розробити й експериментально перевірити ефективність психолого-педагогічного супроводу з розвитку духовного потенціалу в юнацькому віці.

Теоретичне вивчення проблеми дозволило висунути *припущення* про те, що:

- розвиток духовного потенціалу в юнацькому віці визначається комплексом взаємопов'язаних психологічних (смысловиттєві орієнтації, духовно-моральні цінності, соціальна потреба жити для інших, компоненти та якості особистісної зрілості) та педагогічних (виховний вплив соціального середовища мікро-та макрорівнів) чинників;

- формування духовного потенціалу юнаків буде більш успішним за умови цілеспрямованої актуалізації визначених психолого-педагогічних чинників у навчально – виховному процесі.

Об'єкт дослідження – духовний потенціал особистості юнацького віку.

Предмет дослідження – психолого-педагогічні чинники розвитку духовного потенціалу в юнацькому віці.

Методи дослідження – *теоретичні*: теоретико-методологічний аналіз, систематизація та узагальнення наукової філософської, психолого-педагогічної літератури з проблеми дослідження; *емпіричні*: спостереження, бесіди, анкетування, тестування за допомогою стандартизованих та проєктивних методик: діагностика духовного потенціалу студентів (М.В. Носков), тест смисложиттєвих орієнтацій (СЖО) (Д.О. Леонтєв), морфологічний тест життєвих цінностей (В.Ф. Сопов, Л.В. Карпушина) для вивчення мотиваційно-ціннісної структури особистості, методика для вивчення цінностей особистості (Ш. Шварц), методика вимірювання рівня особистісної зрілості (Ю.З. Гільбух), анкета з вивчення виховного впливу соціального середовища мікро- і макrorівнів на розвиток духовного потенціалу в юнацькому віці; констатувальний та формувальний експерименти; *математичні*: обробка експериментально отриманих даних здійснювалася за допомогою версії комп'ютерної програми «STATISTIKA Stat Soft 6.0» та «Microsoft Excel 7.0» з використанням кореляційного (коефіцієнт кореляції Пірсона, t-критерій Стьюдента) аналізу.

Експериментальна база дослідження. У дослідженні взяли участь студенти 1-2-х курсів Волинського національного університету імені Лесі Українки, Запорізького національного технічного університету у кількості 301 особи, 150 учнів 11-х класів Запорізької загальноосвітньої школи І-ІІ ступенів №32 та Луцької загальноосвітньої школи І-ІІ ступенів № 7. Загальна кількість досліджуваних 451 особа.

Наукова новизна та теоретичне значення одержаних результатів:

- *вперше* визначено сутність поняття «духовного потенціалу в юнацькому віці» як особистісну якість, яка інтегрує ставлення юнака до іншої людини як до самоцінності, творчий та альтруїстично спрямований характер його життєдіяльності, духовно-творчу активність особистості та орієнтацію на високі морально-естетичні загальнолюдські цінності; встановлено рівні (високий, середній, низький) його розвитку в юнаків; виявлено психологічні (смисложиттєві орієнтації, духовно-моральні цінності, соціальна потреба жити для інших, компоненти та якості особистісної зрілості) та педагогічні (виховний вплив соціального середовища мікро- та макrorівнів) чинники розвитку духовного потенціалу; обґрунтовано і розроблено комплексну програму розвитку духовного потенціалу в юнацькому віці та методику її реалізації;

- *уточнено й поглиблено* змістовий контекст поняття «духовний потенціал», його структуру та психолого-педагогічні чинники його розвитку;

- *набуло подальшого розвитку* знання про розвиток духовного потенціалу в онтогенезі як специфічно людської якості та шляхи формування духовності підрастаючого покоління.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає в тому, що апробовані психодіагностичні методики дослідження духовного потенціалу в юнацькому віці можуть бути використані шкільними психологами та кураторами груп з метою вивчення рівнів розвитку цього феномена; створена автором комплексна програма сприяння розвитку духовного потенціалу в юнацькому віці, комплекс вправ з метою розвитку ціннісно-смыслових та духовно-моральних орієнтацій школярів, студентів можуть застосовуватися вчителями у середніх навчальних закладах, викладачами вищих навчальних закладів, кураторами у роботі зі студентами. Використання результатів дисертації доцільне у викладанні педагогічної та вікової психології для студентів навчальних закладів різних рівнів акредитації.

Особистий внесок здобувача. Розроблені наукові положення, одержані теоретичні та емпіричні результати є самостійним внеском автора у розвиток досліджень духовного потенціалу особистості юнацького віку. У 2 працях, написаних у співавторстві, здобувачу належить розробка плану дослідження, аналіз результатів емпіричного дослідження, формулювання висновків, обґрунтування та організація психолого-педагогічного супроводу розвитку духовного потенціалу юнаків, що складає 50 % від обсягу робіт.

Апробація та впровадження результатів дослідження. Основні теоретичні та практичні положення дисертаційного дослідження доповідались та отримали схвалення на *Міжнародних науково-практичних конференціях*: «Проблеми духовності в психології розвитку особистості» (Ніжин, 2008), «Актуальні проблеми практичної психології» (Херсон, 2009), «Духовність у становленні та розвитку особистості» (Севастополь, 2010), «Становлення цінностей у психологічному вимірі соціального буття особистості. Соціальна мужність як цінність» (Львів – Кам'янець-Подільський, 2010), «Генеza буття особистості» (Київ, 2011), «Інновації як чинник суспільного розвитку: теорія та практика» (Суми, 2011), «Методологія та технології практичної психології в системі вищої освіти» (Київ, 2012), «Наука і вища освіта» (Запоріжжя, 2012); *всеукраїнських конференціях*: Демиденківські читання «навчання, виховання та розвиток» (Бердянськ, 2009), «Психологічна допомога особистості: Сучасний стан та перспективи розвитку» (Рівне, 2010), Демиденківських читаннях «Навчання, виховання та розвиток» (Бердянськ, 2011); *міжвузівських науково-практичних конференціях*: «Категорії «добро» і «зло» в гуманітарних науках» (Кривий Ріг, 2008), «Соціально-психологічні аспекти формування особистості» (Кривий Ріг, 2009), «Проблеми духовного оновлення особистості в трансформаційний період» (Кривий Ріг, 2010), «Сучасна психологія: актуальні проблеми й тенденції розвитку» (Запоріжжя, 2011); звітних науково-практичних конференціях викладачів та молодих науковців

(2008-2012 р.р.) і засіданнях кафедри практичної психології Запорізького національного університету.

Результати дослідження *впроваджено* в навчально-виховний процес Запорізького національного технічного університету (довідка №39-99/4025 від 27.11.2012), Запорізького національного університету (довідка №01-25/84 від 06.06.2012), Волинського національного університету імені Лесі Українки (довідка №3/27-17 від 27.06.2012), Запорізької загальноосвітньої школи I – II ступенів №32 та «Луцького навчально-виховного комплексу загальноосвітня школа I – II ступенів №7 – природничий ліцей» (довідка №306/01-14 від 26.11.2012р.)

Публікації: Основні результати дослідження висвітлено в 17 наукових працях, серед яких 7 статей у наукових фахових виданнях України, 9 – у збірках матеріалів конференцій, 1 – науково-практичний посібник.

Структура та обсяг дисертації. Дисертаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, висновків, списку використаних джерел, що нараховує 300 найменувань (з них 10 іноземною мовою) та додатків. Основний зміст роботи викладено на 184 сторінках друкованого тексту. В роботі міститься 5 таблиць та 15 рисунків на 10 сторінках. Повний обсяг дисертації – 220 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обґрунтовано актуальність теми дисертаційного дослідження, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет, методи, розкрито наукову новизну, теоретичне і практичне значення роботи, наведено відомості щодо апробації та впровадження результатів дослідження, подані дані про обсяг та структуру роботи.

У першому розділі – *«Теоретичні засади дослідження духовного потенціалу особистості»* – презентуються наукові підходи вітчизняних та зарубіжних вчених стосовно вивчення феномену духовності; висвітлено психолого-педагогічні підходи до вивчення духовного потенціалу особистості; обґрунтовано сутність поняття духовного потенціалу особистості юнацького віку; визначено психолого-педагогічні чинники розвитку духовного потенціалу в юнацькому віці.

Філософський аналіз поняття духовності дозволяє простежити його еволюцію у працях представників світової та вітчизняної філософії. Так Р. Декарт розділив дух і матерію, душу і тіло й намагався з'ясувати природу духу, визначити його сутність. І. Кант називав дух «оживляючим принципом в людині» і вважав, що духовність вклучає в себе не лише пізнавальну свідомість. Українські та російські філософи досліджували духовність в контексті пошуку глибинних характеристик людського буття крізь призму активно творчої діяльності людини (С.К. Бистрицький, С.Б. Кримський та ін.). Г.С. Сковорода розглядав духовність як необхідну даність людського існування. На думку М.О. Бердяєва, І.О. Ільїна, духовність є сутнісною

характеристикою людини й водночас ідеалом, що визначає спрямованість її саморозвитку.

Значну увагу вивченню феномену духовності приділяли зарубіжні психологи. Так, у психоаналітичному підході З. Фрейд, К.Г. Юнг розглядали духовність особистості в межах культурного прогресу. В гуманістичному напрямку Е. Фромм, В. Франкл довели, що духовність є суттєвою складовою людяності. Ознакою духовності особистості російські та українські вчені вважають усвідомлення людиною себе частиною всесвіту, що спрямовує її до самопізнання, самовдосконалення, пошуку вищих духовних цінностей, етичних норм, особистісного зростання, творчості (Ф.Ю. Василюк, Р.М. Грановська, С.К. Бондирева, І.Д. Бех, Е.О. Помиткін, В.М. Ямницький Ж.М. Юзвак).

У традиційній психології російські вчені М.Л. Воронцов, І.М. Іллічова, Н.А. Коваль вважають, що духовність виражає здатність особистості розрізнити і вибрати істинні моральні цінності й покласти їх в основу життя, а самореалізація є цілеспрямованою діяльністю індивіда, яка передбачає реалізацію духовного потенціалу. За М.А. Христенко, духовний потенціал є енергетичною мірою духовності і визначається як якісна зумовленість морально-психологічного та інтелектуального змісту духовності.

Вітчизняні психологи розглядають духовний потенціал особистості як сукупність духовних, душевних і фізичних сил та властивостей (М.В. Савчин), визначають його як вищий ступінь людської самоорганізації, який характеризується високим рівнем свідомості і самосвідомості, спрямованістю на загальнолюдські духовні ідеали та цінності, а також розвиненими вольовими якостями особистості (Е.О. Помиткін).

Головним завданням розвитку духовного потенціалу особистості є створення умов для найповнішого освоєння людиною української та світової духовної культури. Науковці вважають, що основу духовного життя та потенціалу складає духовний світ особистості, її духовні цінності та світоглядні орієнтації (С.Ю. Трубич, З.М. Пушкар, О.М. Олексюк). Освіта, на думку вчених В.П. Андрущенко, В.Г. Кременя, А.В. Мудрика, А.І. Корецької, покликана сприяти формуванню духовного потенціалу нації, духовному розвитку кожного члена суспільства. Варта уваги духовно-моральна парадигма Г.Г. Ващенко, яка полягає в проголошенні відродження духовного потенціалу особистості як головного завдання національного виховання.

Узагальнення наявних в науковій літературі визначень духовного потенціалу дозволяє розглядати духовний потенціал особистості юнацького віку як *особистісну якість, яка інтегрує ставлення юнака до іншої людини як до самоцінності, творчий та альтруїстично спрямований характер його життєдіяльності, духовно-творчу активність особистості та орієнтацію на високі морально-естетичні загальнолюдські цінності.*

Вектор нашого наукового дослідження був спрямований на виокремлення психолого-педагогічних чинників розвитку духовного потенціалу в юнацькому віці. Грунтовні дослідження І.С. Кона,

Б.Г. Ананьєва, В.С. Мухіної визначили юнацький вік як сенситивний період для засвоєння духовних цінностей.

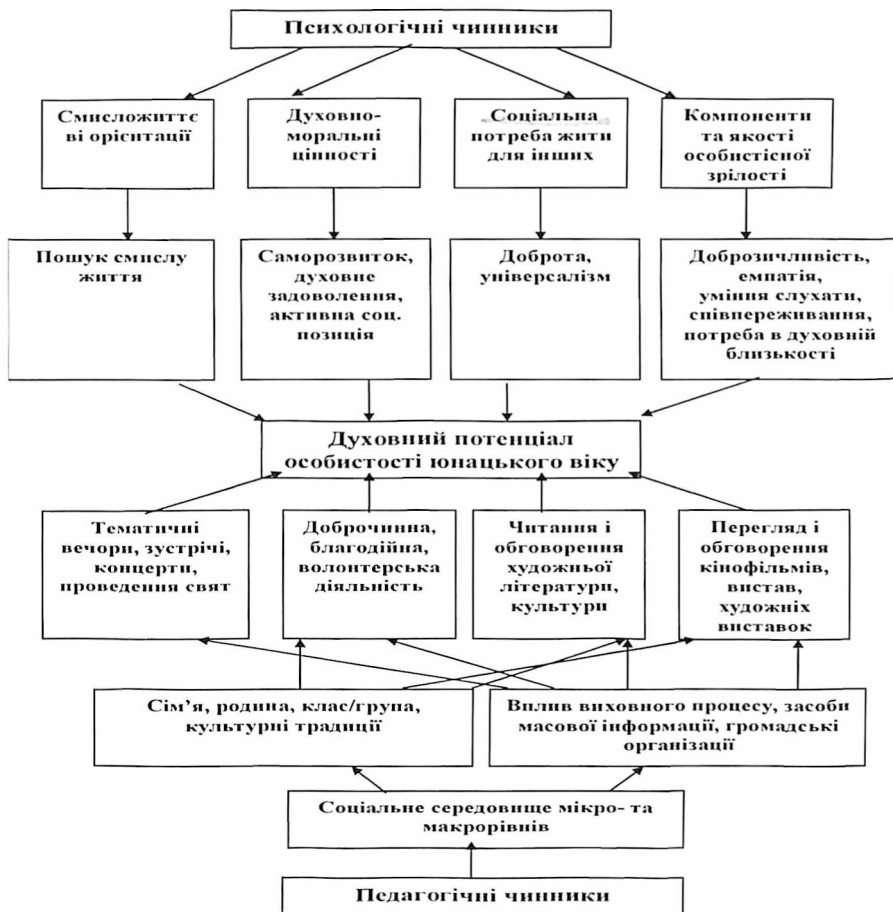

Рис.1. Модель психолого-педагогічних чинників розвитку духовного потенціалу особистості юнацького віку.

За дослідженнями М.В. Савчина, С.О. Ставицької, Е.О. Помиткіна, формування концепції індивідуального смислу життя людини, зокрема в юнацькому віці, відбувається зі становленням саме духовного аспекту її самосвідомості, а смислжиттєві орієнтації (осмисленість життя) виступають рушійною силою розвитку духовного потенціалу особистості в юнацькому

віці. Грунтуючись на наукових позиціях Г.С. Абрамової, можна стверджувати, що соціальна потреба жити для інших також виступає суттєвим психологічним чинником розвитку духовного потенціалу. Аналіз наукових праць О.Г. Асмолова, О.О. Бодальова, Б.С. Братуся, Д.О. Леонтьєва дав можливість припустити, що розвиток духовного потенціалу в юнацькому віці зумовлюють компоненти та якості, які складають структуру особистісної зрілості.

На основі аналізу сучасних наукових праць Г.О. Балла, І.Д. Беха, С.Д. Максименка, Р.С. Немова, Л.Б. Шнейдера, які виокремлюють значення виховного впливу сім'ї, родини, культурних традицій на розвиток духовності, духовного потенціалу особистості, виховний вплив соціального середовища мікро-та макrorівнів можна визначити педагогічними чинниками розвитку духовного потенціалу в юнацькому віці.

Узагальнення наукових положень дозволило побудувати теоретичну модель психолого-педагогічних чинників розвитку духовного потенціалу особистості юнацького віку (рис. 1)

В цілому теоретичний аналіз засвідчив, що на сьогодні в педагогічній та віковій психології відсутні ґрунтовні емпіричні дослідження духовного потенціалу особистості юнацького віку та психолого-педагогічних чинників його розвитку, що й стало предметом нашої дисертаційної роботи.

У другому розділі – *«Експериментальне дослідження психолого-педагогічних чинників розвитку духовного потенціалу в юнацькому віці»* – обґрунтовано вибір психодіагностичного інструментарію констатувального експерименту, виявлено рівні розвитку духовного потенціалу юнаків, експериментально визначено психолого-педагогічні чинники, що обумовлюють його розвиток.

У дослідженні брали участь студенти Запорізького національного технічного університету і Волинського національного університету імені Лесі Українки та учні шкіл міст Запоріжжя і Луцька, тобто представники двох регіонів України.

Завданням першого етапу констатувального експерименту було виявлення рівнів розвитку духовного потенціалу в юнацькому віці. Діагностика розвитку духовного потенціалу особистості юнацького віку проводилася за методикою М.В. Носкова. З'ясовано, що *«високий»* рівень розвитку духовного потенціалу має лише третина студентів та учнів двох регіонів. Ця група досліджуваних орієнтована на духовний розвиток, їхній життєдіяльності притаманна конструктивність, продуктивність та творчість, високі морально-естетичні загальнолюдські цінності. Вони живуть в гармонії з собою та світом, шукають духовні істини та знання, які їх приводять до постійного самовдосконалення, в результаті якого будують своє життя відповідно до загальнолюдських духовних принципів. Свій інформаційний простір вони наповнюють високодуховними ідеями, творами мистецтва.

Отримані результати засвідчили, що найбільша кількість досліджуваних має *«середній»* рівень розвитку духовного потенціалу. Ці

студенти та учні також орієнтовані на духовний розвиток, вони конструктивні, продуктивні та творчі, в них є морально-естетичні загальнолюдські цінності. Проте зазначені характеристики не завжди проявляються у вчинках цієї групи юнаків. Вони не займають активну життєву позицію творення і творчості. За допомогою власних зусиль не забезпечують повноцінний розвиток і саморозвиток. У них недостатньо зумовлена внутрішня потреба пізнання світу, себе, з'ясування сенсу свого життя. Вони недостатньо зацікавлені в інформації культурологічного характеру, яка відображає духовні надбання людства, в тому числі і мистецтва.

Таблиця 1

Середні показники рівнів розвитку духовного потенціалу студентів та учнів двох регіонів України, %

Рівні розвитку духовного потенціалу	Запоріжжя		Волинь	
	студенти	учні	студенти	учні
високий	25,3%	15,3%	26,1%	18%
середній	57,9%	69,2%	73,1%	80,5%
низький	16,8%	15,3%	0,67%	1,3%

Найменшу кількість молоді склала група досліджуваних з «*низьким*» рівнем розвитку духовного потенціалу. Прояви духовності в їх поведінці та спілкуванні виявляються нечасто. Їм лише незначною мірою притаманна конструктивність, продуктивність та творчість і майже відсутні морально-естетичні загальнолюдські цінності, не вистачає знань про духовне життя, відсутня потреба у самопізнанні та самовдосконаленні, низький інтерес до творів мистецтва.

На другому етапі констатувального експерименту вивчалися теоретично визначені психологічні (смысловиттєві орієнтації, духовно-моральні цінності, соціальна потреба жити для інших, компоненти та якості особистісної зрілості) та педагогічні (виховний вплив соціального середовища мікро та макрорівнів) чинники розвитку духовного потенціалу особистості в юнацькому віці.

Виявлення смысловиттєвих орієнтацій як психологічного чинника духовного потенціалу проводилось за допомогою методики (СЖО) Д.О. Леонтєва. Результати дослідження показали, що за субшкалою «Цілі в житті» показники розвитку смысловиттєвих орієнтацій у студентів та учнів двох регіонів України перебувають на рівні середніх значень: (студенти Запоріжжя – 30,93 балів, Волині – 31,99 балів, учні Запоріжжя – 30,9 бала, Волині – 30,93 бали). Виявлено, що для більшості студентів та учнів характерна недостатня визначеність цілей у майбутньому, невпевненість і не задоволеність теперішнім. За загальним показником осмисленості життя (ОЖ) досліджувані мають показники на рівні середніх з тенденцією до

високих – Запорізькі студенти – 97,69 бала, Волинські студенти – 102,41 бала, Запорізькі учні – 95,24, Волинські – 101,51 бал. Тобто, більшість досліджуваних незалежно від регіону прагнуть осмислити своє життя, що дає їм духовну рівновагу та впливає на характер ставлення до себе. Результати кореляційного аналізу дозволили визначити смисложиттєві орієнтації чинником розвитку духовного потенціалу особистості юнацького віку, оскільки загальні показники смисложиттєвих орієнтацій за методикою Д.О. Леонтьєва і показники розвитку духовного потенціалу М.В. Носкова підтверджують помірну позитивну кореляцію (+0,328).

Дослідження духовно-моральних цінностей як психологічного чинника духовного потенціалу особистості юнацького віку проводилось за допомогою методики (МТЖЦ) В.Ф. Сопова, Л.В. Карпушиної. Дослідження життєвих цінностей показало, що молодь прагне як до духовного зростання, так і до матеріального забезпечення, але егоїстично-престижні цінності розвинені у молоді дещо більше, ніж духовно-моральні. Водночас, варто зауважити, що між показниками «матеріальне становище» (43 бали у Запорізьких студентів, 45 балів у Волинських студентів), та «духовне задоволення» (42 бали – Запорізькі студенти, 43 бали – Волинські студенти) розрив незначний. Блок, який складає духовно-моральні цінності, має численну кількість кореляційних зв'язків з показниками розвитку духовного потенціалу особистості. Характер кореляційних зв'язків свідчить про те, що помірну позитивну кореляцію має «розвиток себе» (+0,044), «духовне задоволення» (+0,439), «активна соціальна позиція» (+0,421).

Виявлення соціальної потреби жити для інших як психологічного чинника духовного потенціалу особистості юнацького віку проводилось за методикою Ш.Шварца, яка дозволяє дослідити такі особистісні цінності як «доброта» та «універсалізм». За названими цінностями виявлено середні показники – «доброта» (Волинь – 25,77 бали, Запоріжжя – 22,13 бали) та «універсалізм» (Волинь – 34,5 бали, Запоріжжя – 31,6 бал). Виявлений помірний кореляційний зв'язок за цінністю «універсалізм» та показниками духовного потенціалу (0,356) та цінністю «доброта» (0,346).

Дослідження компонентів та якостей особистісної зрілості як психологічного чинника духовного потенціалу особистості юнацького віку проводилось за допомогою методики Ю.З. Гільбуха. За результатами емпіричного дослідження особливостей розвитку особистісної зрілості було визначено рівні розвитку зазначеного феномену. Зокрема, за таким компонентом особистісної зрілості як «здатність до психологічної близькості з іншими людьми», який є особливо важливим для розвитку духовного потенціалу особистості юнацького віку, отримані такі результати: у Запорізьких і Волинських студентів переважають задовільний (відповідно 15,1% та 23,4%) та незадовільний (62,5% та 58,3%) рівні його розвитку. Недостатня розвиненість здатності до психологічної близькості з іншими людьми викликає у юнаків труднощі при встановленні міжособистісних контактів і впливає на розвиток духовного потенціалу. Встановлено

помірний позитивний кореляційний зв'язок показника духовного потенціалу зі «здатністю до психологічної близькості з іншими людьми» (+0,3342).

Із метою вивчення педагогічних чинників була розроблена авторська анкета, за допомогою якої вивчали виховний вплив мікросередовища (сім'я, родина, клас/група навчального закладу) та макросередовища (засоби масової інформації, громадські організації, культурні традиції регіону). Результати дослідження показали, що соціальне середовище мікро- та макрорівнів здійснюють виховний вплив на розвиток особистості в юнацькому віці, розвиваючи її духовний потенціал, що надає підстави для виділення виховного процесу як педагогічного чинника розвитку духовного потенціалу в юнацькому віці. За допомогою авторської анкети ми отримали середні та нижчі за середні показники задоволеності виховним процесом студентської та шкільної молоді, що призвело до пошуків шляхів організації виховного процесу таким чином, щоб сприяти процесу розвитку духовного потенціалу учнівської та студентської молоді. Виявлена помірна позитивна кореляція за шкалами «виховний вплив сім'ї», (+0,35), «вплив виховних заходів у навчальному закладі» (+0,386), «виховний вплив макросередовища» (+0,43). Це доводить, що виховний процес є педагогічним чинником розвитку духовного потенціалу юнацького віку.

Зроблено висновок, що недостатній рівень розвитку духовного потенціалу в юнацькому віці вимагає посилення дії визначених психолого-педагогічних чинників у цілеспрямованій навчально-виховній роботі.

У третьому розділі – *«Психолого-педагогічний супровід розвитку духовного потенціалу в юнацькому віці»* – обґрунтовано завдання, принципи, напрями та форми організації психолого-педагогічного супроводу розвитку духовного потенціалу в умовах вищого навчального закладу; представлено авторську програму сприяння розвитку духовного потенціалу в юнацькому віці, яку було реалізовано в ході формувального експерименту та проаналізовано результати її апробації.

Основою побудови формувального експерименту став особистісно орієнтований підхід, сутність якого полягала в розумінні та прийнятті власного «Я», закріпленні тенденції до актуалізації внутрішніх потенціалів, їх самореалізації, автономності та утвердженні власних досягнень особистості юнацького віку на тлі здобуття визнання та поваги інших. Спираючись на наукові положення особистісно орієнтованого виховання, запроваджене І.Д. Бехом, у процесі виховних взаємодій для оптимізації розвитку духовного потенціалу юнаків, нами були використані такі вихідні положення: пріоритетне право особистості висловлювати думку про самого себе та інших, адекватне розуміння та визнання себе, відповідальне ставлення до себе та інших, здатність рефлексувати, вміння прийти на допомогу іншим.

З урахуванням цих положень нами був розроблений психолого-педагогічний супровід розвитку духовного потенціалу юнаків «Духовний потенціал молоді: шлях розвитку». Програма психолого-педагогічного

супроводу містила чотири основні модулі, зміст яких здійснював цілеспрямоване посилення дії психологічних та педагогічних чинників розвитку духовного потенціалу: «Вплив кіномистецтва на духовний розвиток особистості» (перегляд і обговорення кінофільмів), «Розвиток духовного потенціалу засобами художньої літератури» (читання та обговорення літературних творів), «Роль художнього мистецтва у розвитку духовності особистості» (перегляд художніх картинних виставок і обговорення отриманих вражень), «Вплив театрального мистецтва на розвиток духовного потенціалу» (перегляд і обговорення театральних вистав). Іншими формами роботи зі студентською молоддю виступили: благодійність, волонтерство та робота у громадських організаціях.

Програму психолого-педагогічного супроводу розвитку духовного потенціалу студентської молоді реалізовано у формі міні-лекцій, на яких проходило ознайомлення за такими темами: «Смисл мого життя», «Мій добрий вчинок» та ін., групових занять, на яких проводилися перегляд і обговорення кінофільмів, літературних творів, живопису, театральних вистав, здійснення волонтерської, благодійної діяльності, виконання творчих домашніх завдань (написання есе) відвідування разом із батьками театрів, кінотеатрів, картинних галерей та їх спільне обговорення. На заняттях використовувалися такі *основні методичні прийоми та методи*: емпіричні техніки (короткі за змістом притчі, метафори, прислів'я, філософські розповіді та історії для роздумів, реальні вчинки учасників); евристичні бесіди, дискусії, пошукові домашні завдання; рефлексивні (рефлексія станів, почуттів, вправи на самоаналіз та способи саморозкриття, складання самохарактеристик, програми саморозвитку, написання есе, зворотний зв'язок). Тематика запропонованих виховних занять програми спонукала студентів до творчого мислення.

Основні завдання формувального експерименту були сформульовані з урахуванням особливостей організації психолого-педагогічного супроводу розвитку духовного потенціалу у вищих навчальних закладах і спрямовані на активізацію внутрішнього особистісного розвитку молоді людини юнацького віку за рахунок створення особливих психолого-педагогічних умов, які позитивно впливають на розвиток духовного потенціалу, а саме:

а) організація сприятливого виховного простору з точки зору *гуманістичного підходу* (створення атмосфери довіри та відкритості, емпатійне розуміння студентів, співробітництво, позитивні переживання, індивідуальні стратегії розвитку, які дозволяють особистості усвідомити внутрішні ресурси);

б) залучення потенціалу навчальних та *позанавчальних заходів*, які в межах вищих закладів освіти недостатньо використовуються для духовного розвитку молоді юнацького віку (відвідування закладів мистецтва, спрямування студентів на благодійність та волонтерство тощо);

в) забезпечення процесу цілеспрямованого особистісного розвитку через реалізацію спеціальної програми «Духовний потенціал молоді: шлях

розвитку» шляхом активізації внутрішньо особистісного розвитку, насамперед, смислової та ціннісної сфер особистості. Робота зі студентами проводилася у груповій та індивідуальній формах.

Програма з розвитку духовного потенціалу студентської молоді проводилася на базі Запорізького національного технічного університету (м. Запоріжжя) упродовж 2010-2011 років. З метою виявлення ефективності розробленої програми зі студентами 1-го курсу нами були сформовані експериментальна (53 особи) і контрольна (52 особи) групи. Програма формувального експерименту включала 30 аудиторних занять по 2 академічні години кожне (перегляд і обговорення кінофільмів, літературних творів, живопису, театральних вистав), 10 позааудиторних годин (здійснення волонтерської діяльності і благодійних вчинків та їхнє обговорення) загальний обсяг – 70 годин. Матеріали програми напрацьовано автором в межах кураторських виховних годин.

По закінченню апробації програми формувального експерименту було проведено контрольне діагностування за методиками констатувального експерименту.

Таблиця 2

Середні показники рівнів розвитку духовного потенціалу студентів (КГ) контрольної групи та (ЕГ) експериментальної групи

Рівні розвитку духовного потенціалу	(КГ)		(ЕГ)	
	до	після	до	після
високий	25,3%	27%	28%	75%
середній	50,9%	59%	70%	24,5%
низький	23,8%	14%	2%	0,5%

Отримані дані (табл.2) свідчать про позитивні зрушення показників в експериментальній групі - показники високого рівня розвитку духовного потенціалу зросли більш, ніж у два рази (до експерименту – 28%, після – 75%). Відповідно показники середнього (до експерименту – 70%, після – 24,5%) та низького рівнів розвитку духовного потенціалу зменшилися (до експерименту – 2%, після – 0,5%).

Кореляційний аналіз даних до та після формувального експерименту виявив у експериментальній групі помірний позитивний зв'язок (0,444), який майже у два рази менший, ніж значення коефіцієнту, отриманого для контрольної групи (0,843). Зазначені результати пояснюються, тим, що актуалізація дії психолого-педагогічних чинників зумовила суттєвий розвиток духовного потенціалу. Зазнали позитивних змін психологічні чинники. В експериментальній групі зафіксовано підвищення загального показника рівня «осмисленості життя» (до формувального впливу – 99,41 бали, після – 104,02 бали). Відбулися зміни за трьома шкалами розвитку духовно-моральних цінностей студентів: «Розвиток себе» (до формувального

експерименту – 42 бали, після – 43 балів), «Духовне задоволення» (до формувального експерименту – 42 бали, після – 45 балів, «Активна соціальна позиція» (до формувального експерименту – 42 бали, після – 45 балів). Варто підкреслити суттєве підвищення показників особистісних цінностей, насамперед, «універсалізм» (до формувального впливу – 32,6 бала, після 34,15 бала), «доброта» (до формувального впливу – 22,13 бали, після – 24,32 бали). Значних змін зазнав визначений нами психологічний чинник «Здатність до психологічної близькості з іншими людьми». Він має певний розвиток у студентської молоді вельми високий рівень «Здатності до психологічної близькості з іншими людьми» (до початку формувального експерименту – 3,7%, після – 8,7%). Певні зміни відбулися у високому рівні «Здатності до психологічної близькості з іншими людьми» (до формувального впливу – 15,09%, після 25,5%).

Отримані результати довели, що психолого-педагогічні чинники піддаються розвивальним впливам за умови впровадження спеціалізованої програми. У свою чергу, розвиток психолого-педагогічних чинників вплинув на зростання духовного потенціалу досліджуваних, яке проявилось, насамперед у їхній поведінці. Студенти стали більш щирими, толерантними та співчутливими. Вони проявляли більшою мірою відповідальність за свої вчинки, щиро приходили на допомогу людям, брали участь у різних добродійних акціях, стали відвідувати мистецькі виставки і театри.

Результати формувального експерименту підтвердили робочу гіпотезу в тій її частині, що духовний потенціал може розвиватися завдяки активізації психолого-педагогічних чинників.

Узагальнення результатів експериментальної роботи дало підстави для розроблення методичних рекомендацій для викладачів та кураторів груп, класних керівників щодо розвитку духовного потенціалу учнів і студентів юнацького віку.

Таким чином, проведене дослідження підтвердило наше припущення та дозволило сформулювати наступні висновки.

ВИСНОВКИ

У дисертаційному дослідженні представлено теоретичне узагальнення та експериментальне дослідження проблеми розвитку духовного потенціалу особистості в юнацькому віці, що полягало у виявленні рівнів його розвитку (високий, середній, низький), та психолого-педагогічних чинників розвитку духовного потенціалу, в обґрунтуванні, розробці й апробації психолого-педагогічного супроводу з розвитку духовного потенціалу юнаків.

1. Духовний потенціал особистості, враховуючи сучасні міждисциплінарні теоретичні та емпіричні дослідження, визначається як вища ступінь людської самоорганізації, що надає людині можливість повноцінно реалізувати свої внутрішньо особистісні духовні сили. Вчені визначають юнацький вік особистості як сенситивний період для засвоєння

духовних цінностей та духовного розвитку. Головним новоутворенням цього віку є відкриття свого «Я», розвиток рефлексії, усвідомлення власної індивідуальності і її властивостей, появу життєвого плану. Юнацький вік є значущим періодом активного розвитку особистості, коли складаються сприятливі умови для становлення інтегративного психічного утворення смислу життя. Багатьма вченими юнацький вік визначається як період самовизначення в соціальному, особистісному, професійному, духовно-практичному плані, що дає можливість найбільш інтенсивно і продуктивно розвивати духовний потенціал молодої людини.

2. Критеріями розвитку духовного потенціалу в юнацькому віці є: ставлення юнака до іншої людини як до самоцінності, творчий та альтруїстично спрямований характер його життєдіяльності, духовно-творча активність, орієнтація на високі морально-естетичні загальнолюдські цінності. За вказаними критеріями духовний потенціал особистості юнацького віку можна охарактеризувати як *особистісну якість, яка інтегрує ставлення юнака до іншої людини як до самоцінності, творчий та альтруїстично спрямований характер його життєдіяльності, духовно-творчу активність особистості та орієнтацію на високі морально-естетичні загальнолюдські цінності*. У процесі визначення показників та рівнів розвитку духовного потенціалу особистості юнацького віку встановлено, що *високий* рівень розвитку характеризується спрямуванням особистості юнака на духовний розвиток, що виявляється у його життєдіяльності, якій притаманна більша конструктивність, продуктивність та творчість. Особистості з високим рівнем розвитку духовного потенціалу притаманні високі морально-естетичні загальнолюдські цінності. *Середній* рівень розвитку духовного потенціалу особистості юнацького віку характеризується вибірковою ставлення до оточуючих, що проявляється у поверхневих морально-естетичних загальнолюдських цінностях, які не завжди проявляються у вчинках. *Низький* рівень характеризується переважанням низької духовності, що проявляється в поведінці особистості та її спілкуванні з оточуючими. Особистості з низьким рівнем розвитку духовного потенціалу лише незначною мірою притаманна конструктивність, продуктивність та творчість і майже відсутні морально-естетичні загальнолюдські цінності. Переважання середнього рівня розвитку духовного потенціалу вказує на наявність резервів виховного впливу на особистість юнака.

3. Психологічними чинниками розвитку духовного потенціалу в юнацькому віці є: смисложиттєві орієнтації (пошук сенсу життя), які домінують в особистісному розвитку; духовно-моральні цінності (саморозвиток, духовне задоволення, активна соціальна позиція), які відображають ставлення людини до власного внутрішнього духовного світу; соціальна потреба жити для інших (доброта, універсальність), тобто, не лише добре ставлення до людей, а й до природи; компоненти та якості особистісної

зрілості (доброзичливість, емпатія, вміння слухати, співпереживання, потреба в духовній близькості), ставлення до себе та до інших людей.

4. Педагогічними чинниками, що впливають на рівні соціального мікро- та макросередовища виступають: задоволеність відносинами в сім'ї (емоційний комфорт та узгодженість між членами сім'ї, психологічна підтримка родини); задоволеність виховною діяльністю навчального закладу (соціально-психологічним кліматом в учнівській або студентській групі); виховний вплив засобів масової інформації, громадських організацій, культурних традицій регіону.

5. Ефективною щодо розвитку духовного потенціалу юнаків є авторська програма «Духовний потенціал молоді: шлях розвитку» як система цілеспрямованого та спеціально організованого впливу на духовний розвиток юнаків та активізацію їх внутрішніх духовних ресурсів до особистісного зростання у процесі усвідомлення власного життя. Послання в ній мистецтва і благодійного вчинку дало можливість вплинути на розвиток у юнаків здатності до психологічної близькості з іншими людьми, розвиток духовно-моральних цінностей, формування активної соціальної позиції. Це виявилось у щирому ставленні один до одного та до оточуючих, у відповідальності за свої вчинки, у благодійній допомозі людям та участі у різних добродійних акціях.

6. Сприяння розвитку духовного потенціалу в юнацькому віці можливе через розвиток ціннісно-сислової сфери особистості. Оптимальною моделлю сприяння розвитку духовного потенціалу юнаків може бути комплекс спеціально створених зовнішніх та внутрішніх умов психолого-педагогічного супроводу під час навчання у вищому закладі освіти. До зовнішніх умов належить ефективна організація психолого-педагогічного супроводу процесу розвитку духовного потенціалу юнацтва у вищому навчальному закладі шляхом розвитку ціннісно-сислових та духовно-моральних орієнтацій. До внутрішніх умов – внутрішньоособистісний розвиток юнаків шляхом збагачення ціннісно-сислової сфери через розвиток самоаналізу та рефлексії, набуття духовного досвіду, який розвиває духовний потенціал молоді.

Проведене дисертаційне дослідження не претендує на вичерпне розв'язання складної і багатопланової проблеми розвитку духовного потенціалу в юнацькому віці. Перспективними напрямками її продовження можуть стати спеціалізовані програми, які б мали цілеспрямовану орієнтацію соціально-психологічних впливів, що дозволяло б забезпечити розвиток духовно-моральних орієнтацій студентської молоді як значущої умови розвитку духовного потенціалу в юнацькому віці.

Список опублікованих праць за темою дисертації

1. Шевчук З.М. Потреби і духовність сучасних українців / З.М.Шевчук // Актуальні проблеми психології. – Т. 10. – Ч. 2 / за ред. акад. С.Д.

Максименка, М.В. Папучі. – Київ – Ніжин, 2008. – Том 10. – Вип. 6. – Частина 2. – С. 332 – 335.

2. Шевчук З.М. Вплив сім'ї на формування віри як великої духовної сили (на прикладі виховання неповнолітніх дітей). / З.М. Шевчук // Актуальні проблеми практичної психології. Збірник наукових праць. Частина 2. – Херсон, ПП Вишемирський В.С., 2009 р. – С. 652 – 658.

3. Шевчук З. М. Життєві цінності особистості як передумова розвитку духовного потенціалу у юнацькому віці / З. М. Шевчук // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія №12. Психологічні науки: Зб. наукових праць. – К.: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. – № 34 (58). – С. 179 – 186.

4. Шевчук З.М. Особливості психологічного змісту духовних цінностей особистості та їх розвиток у виховному діапазоні. / З.М. Шевчук // Проблеми сучасної психології: Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України / За ред. С.Д. Максименка, Л.А. Онуфрієвої. – Вип. 10. – Аксіома, 2010. – С. 842 – 852.

5. Шевчук З.М. Розвиток потреб і духовності українського суспільства / З.М. Шевчук // Проблеми загальної та педагогічної психології. Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка НАПН України / За ред. С.Д. Максименка. Т. 7, частина 3. – К., 2010. – С. 422 – 428.

6. Шевчук З. М. Дослідження життєвих цінностей як передумови розвитку духовного потенціалу у юнацькому віці / З. М. Шевчук // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія №12. Психологічні науки: Зб. наукових праць. – К.: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2012. – № 37 (61). – С. 163 – 167.

7. Шевченко Н.Ф., Шевчук З.М. Релігійне вірування як духовний аспект особистості / Шевченко Н.Ф., Шевчук З.М. Вісник ХНПУ ім. Г.С. Сковороди. Психологія. – Харків: ХНПУ, 2008. – Випуск 27. – С. 193 – 203.

8. Шевчук З. М. Релігійність як фактор духовного розвитку особистості / З. М. Шевчук // Розвиток наукової думки. – 2008: Збірник матеріалів науково-практичної конференції. – Миколаїв: НУК, 2008. – Том – 2. – С. 52 – 54.

9. Шевчук З. М. Духовно-виховний ідеал українців. / З. М. Шевчук // Особистість: проблеми та перспективи: зб. наук. пр. за матеріалами конференції «Соціально-психологічні аспекти формування особистості» – Кривий Ріг: КФ ЗНУ, 2009 р. – С. 125 – 129.

10. Шевчук З. М. Психологічний зміст релігійної віри як духовного аспекту особистості. / З. М. Шевчук // Особистість: проблеми та перспективи: зб. наук. пр. за матеріалами конференції «Проблеми духовного оновлення особистості в трансформаційний період» – Кривий Ріг: КФ ЗНУ, 2010 р. – С. 200 – 205.

11. Шевчук З. М. Розвиток духовності як засобу протистояння впливу тоталітарних сект на особистість / З. М. Шевчук // Інновації як чинник суспільного розвитку: теорія та практика. Матеріали Міжнародної науково-

практичної конференції (19-20 травня 2011 року м. Суми). – Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти – Суми : РВВ СОІПО, 2011. С – 280 – 281.

12. Шевчук З.М. Проблеми розвитку духовності студентів / З.М. Шевчук // Навчання, виховання та розвиток: Матеріали Всеукраїнських психолого-педагогічних Демиденківських читань (м. Бердянськ, 11-12 березня 2011 р.). – Бердянськ, 2011. С. – 180 – 182.

13. Шевчук З.М. Проблеми та шляхи розвитку духовності студентів / З.М. Шевчук // Наука і вища освіта: тези доповідей XX Міжнар. наук. конф. студентів і молодих учених, м. Запоріжжя, 6 квітня 2012 р.: у 3 т./ Класичний приватний університет. – Запоріжжя: КПУ, 2012. – Т. 3. – С. 44.

14. Шевчук З.М. Теоретичні й емпіричні аспекти дослідження духовного потенціалу молоді / З.М. Шевчук // Збірник наукових праць студентів, аспірантів і молодих вчених «Молода наука-2012: у 7 т. / Запорізький національний університет. – Запоріжжя: Поліграф. центр «Сору Арт», 2012. – Т. 4. – С. 54 - 56.

15. Шевчук З.М. Життєві цінності особистості як передумова розвитку духовного потенціалу в юнацькому віці / З.М. Шевчук // Проблеми сучасної психології: збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України та Державного вищого навчального закладу «Запорізький національний університет» За ред. С.Д. Максименко, Н.Ф. Шевченко – Запоріжжя ЗНУ, 2012. – С. 96 – 100.

16. Шевчук З.М. Експериментальне дослідження життєвих цінностей особистості в юнацькому віці / З.М. Шевчук // «Генеза буття особистості» – К.: ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2011. – Том 1. – С. 350-353.

17. Шевченко Н. Ф., Шевчук З.М. Духовний потенціал молоді: шлях розвитку / Н. Ф. Шевченко, З. М. Шевчук // Науково-практичний посібник / Запорізький національний університет. – Запоріжжя 2011. – 100с.

АНОТАЦІЇ

Шевчук З.М. Психолого-педагогічні чинники розвитку духовного потенціалу в юнацькому віці. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія. – Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, Київ, 2013.

У дисертації, присвяченій вивченню впливу психолого-педагогічних чинників на розвиток духовного потенціалу в юнацькому віці, здійснено теоретичний аналіз наукових підходів дослідження проблеми в зарубіжній та вітчизняній психології; визначено сутність поняття «духовний потенціал особистості юнацького віку»; теоретично обґрунтовано психолого-педагогічні чинники його розвитку.

Експериментально досліджено вплив психологічних та педагогічних чинників на особливості розвитку духовного потенціалу в юнацькому віці у

школярів та студентів різних регіонів України. Визначено показники та рівні (високий, середній, низький) розвитку зазначеного феномену.

Обґрунтовано, розроблено та доведено ефективність авторської програми психолого-педагогічного супроводу з розвитку духовного потенціалу в юнацькому віці шляхом цілеспрямованої актуалізації психолого-педагогічних чинників. Розроблено методичні рекомендації викладачам, кураторам щодо розвитку духовного потенціалу в період юнацького віку.

Ключові слова: духовність, духовний розвиток, духовний потенціал, духовний потенціал особистості юнацького віку, смисложиттєві орієнтації, духовно-моральні цінності, життєві цінності.

Шевчук З.Н. Психолого-педагогические факторы развития духовного потенциала в юношеском возрасте. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата психологических наук по специальности 19.00.07 – педагогическая и возрастная психология. – Национальный педагогический университет имени М.П. Драгоманова, Киев, 2013.

Диссертация посвящена изучению психолого-педагогических факторов развития духовного потенциала в юношеском возрасте. В работе представлен теоретический анализ концептуальных подходов исследуемого феномена с учётом междисциплинарных теоретических и эмпирических исследований. Определена сущность понятия «духовный потенциал личности юношеского возраста»; теоретически обоснованы психолого-педагогические факторы его развития в юношеском возрасте. Результаты теоретического изучения проблемы позволяют рассматривать духовный потенциал юношеского возраста как личностное свойство, которое интегрирует отношение юноши к другому человеку как к самоценности, творческий и альтруистичнее направленный характер его жизнедеятельности, духовно-творческую активность личности и ориентацию на высокие морально-эстетические общечеловеческие ценности.

На основе обобщения научных положений представлена теоретическая модель психолого-педагогических факторов развития духовного потенциала личности юношеского возраста. К психологическим факторам отнесено: смысловые ориентации, духовно-моральные ценности, социальную потребность жить для других, компоненты и качества личностной зрелости. Педагогическим фактором выступает воспитательное влияние социальной среды микро-и макроуровней. Экспериментально исследовано влияние психологических и педагогических факторов на особенности развития духовного потенциала в юношеском возрасте у школьников и студентов двух регионов Украины - Запорожжя и Волини. Выявлены критерии, уровни (высокий, средний, низкий) и количественные показатели духовного потенциала в юношеском возрасте. Проведен количественный и качественный анализ исследуемых психолого-педагогических факторов

(смысложизненных ориентаций, духовно моральных ценностей, социальной потребности жить для других, компонентов и качеств личностной зрелости), которые определяют развитие духовного потенциала. Проведенный констатирующий эксперимент позволил говорить о том, что развитие духовного потенциала в юношеском возрасте определяется комплексом взаимосвязанных психологических и педагогических факторов. И имеет резервы развития.

В ходе формирующего эксперимента доказана эффективность использования авторской программы развития духовного потенциала в юношеском возрасте путем целенаправленной актуализации действия выявленных факторов развития. Данные исследования убеждают в необходимости организованного психолого-педагогического сопровождения развития духовного потенциала, направленного на активизацию ценностно-смысловой сферы студентов. Разработаны методические рекомендации преподавателям, кураторам относительно развития духовного потенциала в период юношеского возраста.

Ключевые слова: духовность, духовное развитие, духовный потенциал, духовный потенциал личности юношеского возраста, смысложизненные ориентации, духовно-моральные ценности, жизненные ценности.

Shevchuk Z.M. Psychological and pedagogical factors of spiritual potential development at young age. - Manuscript.

The dissertation for the candidate degree in psychological sciences, specialty 19.00.07 - Pedagogical and age psychology. – National Pedagogical Dragomanov University, Kyiv, 2013.

The dissertation deals with the study of psychological and pedagogical factors influenced on the spiritual development of a personality's potential at young age. Different scientific approaches to the researched problem in foreign and native psychology have been theoretically analyzed; the essence of the concept "spiritual potential of a personality at young age" has been revealed; the psychological and pedagogical factors of its development have been substantiated.

The influence of psychological and pedagogical factors on the peculiarities of schoolchildren and students' spiritual potential development at young age has been experimentally tested in different Ukrainian's regions. The indexes and levels (high, middle, low) of the studied phenomenon have been exposed.

The efficiency of psychological and pedagogical supplementary author's program aimed at the development of spiritual potential at young age have been worked out and substantiated by setting actual psychological and pedagogical factors. The methodical recommendations for spiritual potential development at young age have been created for teachers and tutors.

Keywords: spirituality, spiritual development, spiritual potential, spiritual potential of a personality at young age, life sense orientations, spiritual moral values, life values.

НБ НПУ

100127286

Підписано до друку 07.02.2013 р. Формат 60x84/16.

Папір офсетний. Гарнітура Таймс.

Наклад 100 прим. Зам. № 046

Віддруковано з оригіналів

Видавництво Національного педагогічного університету
імені М.П. Драгоманова. 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9
Свідоцтво про реєстрацію № 1101 від 29.10.2002.
(044) 239-30-26